

verwijzing daarnaar moeten wij aannemen, dat hij zelfs van het bestaan daarvan niet op de hoogte is geweest. 'A qui la faulte'?

Dat men niet licht kan denken over de negatie van dit archief wordt onmiddellijk duidelijk, wanneer men bijvoorbeeld de dossiers in handen neemt, die gaan over Gerretsons promotie. De dichte mist waarin dit onderwerp in Henssens betoog nog steeds gehuld is, trekt dan al spoedig op. Men krijgt dan de gedrukte bul van de Heidelbergse universiteit in handen waarin vermeld wordt, dat hij daar op 11 januari 1917 summa cum laude is gepromoveerd op een dissertatie over 'Die Function des Staates und die Wirtschaftsform bei den niederen Jaegervoelkern'. In datzelfde archief bevindt zich ook een — zeer onaf— manuscript van dit werkstuk. Voorts is er een reçu van 10 mei 1918 waaruit blijkt dat hij 300 mark heeft gestort in de kassa van de universiteit 'als Sicherheit für den Druck' van zijn dissertatie. Uit een en ander kan men opmaken dat Gerretson wel terdege gepromoveerd is op de door hemzelf opgegeven datum, maar dat de publikatie van zijn manuscript is uitgebleven, wellicht ten gevolge van wanprestatie van de zijde van de Heidelbergse universiteit. Er liep in 1918 wel meer in Duitsland uit de hand!

Een derde punt van kritiek is, dat Henssen dikwijls op al te lichtvaardige wijze een oordeel velt over de betekenis van een bepaald onderdeel van Gerretsons werk. Zo is het mij niet duidelijk waar hij, op pagina 26, de zekerheid vandaan haalt dat de Sarekat Islam in oorsprong 'wel degelijk een zuiver economisch karakter' had. Uit de door S. L. van der Wal gepubliceerde nota's van Rinkes blijkt dat in ieder geval niet. Evenmin is het duidelijk waarom de stelling dat de leider van de Indische Partij, E. F. E. Douwes Dekker, streefde naar de vorming van 'een Indisch pays legal, een Indische bourgeoisie ... die het volk zou onderdrukken' fantasie was. Wellicht drukte Gerretson zich wat kras uit maar geheel uit de lucht gegrepen kan deze stelling — alweer met Rinkes in de hand — toch niet genoemd worden. Wel zeer pertinent oordeelt Henssen waar hij stelt (29) dat de opvatting 'dat Spanje zijn koloniën verloren had door opkomst van een mengras' op niets gebaseerd was. Nadere beschouwing van de rol van de mestizo bovenlaag in de dekolonisatie van onder andere Cuba en de Philippijnen zou hem tot meerdere behoedzaamheid kunnen hebben aangezet. Al even boud is de mededeling op pagina 100 waarin Gerretsons uitspraken over het cultuurstelsel vuurpijlen worden genoemd, die snel uitdoofden en geen blijvend licht verspreidden. Wie de literatuur daarover kent, weet dat het tegendeel eerder waar is. Deze lijst van ongemakken kan langer, maar nodig is dat niet. Ook zo zal het duidelijk zijn dat *Gerretson en Indië* een leesbaar boek is geworden over een interessant onderwerp maar dat, om het voorzichtig te zeggen, de 'finishing touch' ontbreekt.

P. J. Drooglever

P. Scholliers, *Loonindexering en sociale vrede. Koopkracht en klassenstrijd in België tijdens het interbellum* (Brussel: Centrum voor hedendaagse sociale geschiedenis Vrije Universiteit Brussel, 1985, 391 blz.).

Het boek van Scholliers, een uitwerking van zijn dissertatie, gaat over de evolutie van lonen, prijzen en koopkracht tijdens het interbellum in België. Zijn studie sluit methodisch aan op de sedert 1954 verrichte arbeid binnen het Interuniversitaire centrum voor

de geschiedenis van prijzen en lonen in België, met name op de tussen 1959 en 1973 verschenen *Documenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen* onder redactie van J. Craeybeckx, E. Scholliers en C. Verlinden. Scholliers keek dus niet uit over een onbeploegde akker. Hij verrichtte zelf reeds vruchtbare arbeid daarop en zijn onderhavig werk zet het onderzoek van het Centrum voor hedendaagse sociale geschiedenis aan de Vrije Universiteit van Brussel naar de levensstandaard van de arbeiders baanbrekend voort.

De studie van Scholliers verdient veel lof, in het bijzonder de methodische aanpak ervan: een combinatie van het traditionele onderzoek naar de levensstandaard van de arbeidende klasse met die van de actuele problematiek naar de reikwijdte van indexcijfer en loonindexering. Het boeiende van zijn arbeid wordt mede bepaald door de lijnen die hij trekt vanuit het interbellum naar de jaren tachtig en daarbij een historisch overzicht geeft van indexcijfer en loonindexering voor de periode 1945-1985. Bovendien wil hij een 'standard of living debate' openen omdat hij vraagtekens zet bij het traditionele beeld dat door de Leuvense school is bekliefd, namelijk dat van 1840 tot 1940 de koopkracht ondanks fluctuaties, vooruit zou zijn gegaan. Scholliers' koele betoogtrant en klare kwantitatieve analyse doen voorlopig het gelijk aan zijn zijde plaatsen.

Scholliers redeneert uiterst behoedzaam, hier én daar ook omslachtig. Waarom een voorwoord, inleiding en proloog (9-34)? Maar al vindt de lezer dat wat teveel van het goede, hij is spoedig onder de indruk van wat de schrijver hem biedt. De auteur behandelt integraal de politieke, sociale en economische factoren die loon- en prijs-schommelingen bepalen en hij ontleedt de reacties daarop van werkgevers, werknemers en overheid.

De indexering van lonen en wedden in het interbellum en de introductie daarvan in 1920 door de socialistische minister van nijverheid, arbeid en bevoorrading, J. Wauters, moet gezien worden als een poging de verwoestende invloed van de naoorlogse prijsinflatie in te dammen. Daarbij treden economische complicaties op: ongekend is na de eerste wereldoorlog de simultane werking van een neergaande conjunctuurgolf en een hollende inflatie. In juli 1920 zijn in België, ten opzichte van 1914, de prijzen gestegen met 263%; voor Frankrijk, Groot-Brittannië en Nederland zijn deze percentages respectievelijk 170, 67 en 20. Duitsland is met 900% koploper.

De loonindexering tracht de koopkracht op een bepaald niveau te houden en de sociale vrede in stand te houden. Scholliers toont aan dat het indexcijfer in de jaren twintig in staat is geweest de levensduurte redelijk te meten en dat op het vlak van de arbeidsverhoudingen de sociale rust intact blijft. Al omstreeks 1918/1919 is harmonie de vlag waarachter praktisch alle partijen zich eendrachtig scharen. Er ontstaan dan 'structuren, maatschappelijke verhoudingen, instellingen en geplogenheden die vandaag nog gelden' (103). Ondanks het zegevierende harmoniemodel blijven de onderhuidse spanningen doorzeuren. Er zijn werkgevers die de index niet anders zien als 'une invention diabolique de Minister Wauters' (200) en er is ook groeiende kritiek te beluisteren op de index van linkse leden van de Belgische Werkliedenpartij, syndicalisten en communisten. De escalatie neemt toe als na 1930 de loonindexering op geen enkele wijze meer in staat blijkt te zijn de koopkracht in stand te houden.

Scholliers laat zien dat het officiële indexcijfer in de jaren dertig de koopkracht niet meer registreert. De loonindexering in België 'een veruit uniek experiment in de wereld' (195) begint te haperen. De auteur hekelt de totstandkoming van het indexcijfer op

grond van zijn snelle veroudering (basisperiode was april 1914), de niet-representatieve samenstelling van de goederenkorf, het ontbreken van wegingsfactoren, de manipulatie van de index en hij analyseert de bezwaren van het enkelvoudige rekenkundige gemiddelde dat de formule voor het indexcijfer oplevert. Naarmate de publieke opinie in de jaren dertig gaat beseffen dat het indexcijfer niet *meer* de koopkracht meet, rijzen er twijfels op welke wijze dan toch het officiële indexcijfer gevonden wordt: 'il y a un mystère de l'index qui vaut bien le mystère de Beauraing' (141 en 372: in januari 1933 zou in een grot te Beauraing (bij Namen) aan een aantal mensen Maria zijn verschenen).

Uit riemen statistisch materiaal construeert Scholliers een alternatieve prijsindex voor de Brusselse agglomeratie die duidelijk maakt welke fouten kleven aan het officiële indexcijfer, al rijst de vraag of zijn index wel een juist beeld geeft. Immers in Brussel is het leven toch duurder dan op het platteland?

Vanaf de jaren dertig zwelt de sociale onrust aan en begin juni 1936 breken er grote stakingen uit. Daarbij wordt niet meer gevraagd de lonen te indexeren, maar de eisen luiden 'loonsverhogingen, minimumlonen, betaalde vakantie en werktijdverkorting' (236). Aan de geloofwaardigheid van de index is een einde gekomen al wordt door de stakingen het principe ervan niet aangetast; slechts marginale correcties van de index zijn het resultaat. De controverse rond het indexcijfer blijft hevig maar wordt opgeschort door het uitbreken van de tweede wereldoorlog. Na 1945 ontbrandt echter opnieuw de strijd.

De vakbonden krijgen van Scholliers de volle laag van zijn kritiek. Zij hebben nooit de index gecontroleerd, terwijl zij toch de feilen ervan inzagen. De conjuncturele fluctuaties zelf worden niet aangepakt, maar is dat verwijt niet al te hard? Wie is in de jaren dertig in staat tot een conjuncturele politiek?

Tenslotte: de titel van het boek scheidt verwarring. De ondertitel is in strijd met de hoofdtitel. Beter ware geweest: Loonindexering en koopkracht. Sociale vrede en klassenstrijd in België tijdens het interbellum. Daarover schreef Scholliers een prachtig boek.

F. A. M. Messing

J. Jansen van Galen, e.a., *Het moet, het kan! Op voor het Plan! Vijftig jaar Plan van de Arbeid* (Tijdsdocumenten; Amsterdam: Bert Bakker, 1985, 241 blz., ISBN 90 351 0264 9).

Het pleit voor een te bespreken boek dat je het bij binnenkomst even inkijkt en vervolgens zo geboeid raakt dat je het in één ruk uitleest. Dit komt natuurlijk door het aangesneden onderwerp, het in 1935 gelanceerde Plan van de Arbeid dat na vijftig jaren een terugblik alleszins waard is. Historici als R. Abma (*BMGN, XCü* (1977) 37 vlg.) en G. J. Meijer (in de bundel over de jaren dertig uit 1979) hadden al eerder getuigd van de historische belangstelling voor dit belangrijke en bepaald niet vergeten onderwerp. Vijf auteurs wijdden er zich nu opnieuw aan, allen niet-historici. De totstandkoming van het boek in samenwerking met de Wiardi Beekman Stichting en het meegegeven Woord vooraf van haar directeur J. Th. J. van den Berg verwijzen naar een initiatief uit kringen van de Partij van de Arbeid. Het resultaat mag doen gewagen van een gelukkig